

ΓΕΩΡΓ. Ν. ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΙΔΗΣ δ.φ.

Έρευνητής Κέντρου Λαογραφίας

Ακαδημίας Αθηνών

ΑΝΑΣΤΕΝΑΡΙΑ : ΜΥΘΟΣ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η έργασία πού άκολουθει δέν έπιδιώκει νά προσθέσει ένα άκομη λήμμα στήν πλούσια βιβλιογραφία γύρω από τό πολυτιμητημένο θρακικό έθιμο τῶν Ἀναστενάριων, τό όποιο σήμερα τελείται κυρίως στήν Ἅγια Έλένη Σερρών.

Σκοπός της είναι νά δώσει μά κατά τό δυνατόν πληρέστερη θεώρηση, μέ φωτογραφική τεκμηρίωση, τού πολυδιάστατου αύτοῦ λαογραφικοῦ φαινομένου, βασισμένη κυρίως σέ έπανελημμένες αύτοψίες, ή πρώτη τῶν όποιων χρονολογεῖται ήδη από τό 1963. Υπάρχει έτοι ή δυνατότητα χρονικής συγκριτικής μελέτης, ή όποια έδραιώνει συμπεράσματα ή, άντιθετα, άναιρετη γνώμες, βασισμένες σέ τυχαίες παρατηρήσεις καί έλλιπεις πληροφορίες.

Τά Ἀναστενάρια, ἀπό τίς πιό χαρακτηριστικές ἐκδηλώσεις τῆς Ἑλληνικῆς λαϊκῆς λατρείας, ἐπιχωριάζαν παλαιότερα σέ μικρή περιοχή τῆς ἐπαρχίας Σωζοαγαθουπόλεως τῆς ΒΑ Θράκης, ή όποια λεγόταν «Τυφλή Ἐπαρχία», ἐπειδή περιβάλλεται ἀπό ύψηλά καί ἀπρόσιτα βουνά, πού καθιστούσαν δύσκολη τήν ἐπικοινωνία μέ τά γειτονικά μέρη. Κέντρο τῆς ἐθιμικῆς ἐκδηλώσεως ἀποτελοῦσε τό Κωστί, τό μεγαλύτερο χωριό τῆς περιφέρειας. Τά Ἀναστενάρια, μέ τήν ὄνομασία Νεστινάρκα, ήταν γνωστά καί σέ γειτονικά βουλγαρικά χωριά, στά όποια μεταδόθηκαν ἀπό τούς Ἑλληνες.

Μετά τήν ἀνταλλαγή τῶν πληθυσμῶν μεταξύ Ἑλλάδος καί Τουρκίας τό 1923, βάσει τῆς Συνθήκης τῆς Λωζάνης, οι κάτοικοι τῆς περιοχῆς αύτῆς τῆς Θράκης ἐγκαταστάθηκαν σέ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος, κυρίως στή Μακεδονία, ὅπου μαζί μέ τά ἄλλα ἔθιμά τους μετέφεραν καί τά Ἀναστενάρια. Ἐτσι τό έθιμο μεταφυτεύτηκε στόν Λαγκαδά τῆς Θεσσαλονίκης, στή Μελίκη τῆς Ἡμαθίας, στή Μαυρολεύκη τῆς Δράμας καί στήν Ἅγια Έλένη τῶν Σερρών, ή όποια καί θεωρεῖται τό σπουδαιότερο κέντρο τού σύγχρονου ἀναστεναρισμοῦ, ἐπειδή τό χωριό αύτό συνοικίστηκε μόνο ἀπό κωστιανές οἰκογένειες.

Η παλαιότερη περιγραφή τοῦ ἔθιμου ἀνήκει στόν Ἀναστάσιο Χουρμουζιάδη, ὁ όποιος τό 1872, ἐνώπιον τοῦ Πατριάρχου καί πολλῶν Ἀρχιερέων, μίλησε στή Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή, τῆς όποιας ήταν καθηγητής, «Περὶ τῶν Ἀναστενάριων καί ἄλλων τινῶν παραδόξων ἔθιμων καί προλήψεων». Ή ὅμιλα αύτή κυκλοφόρησε τό ἐπόμενο ἔτος σέ φυλλάδιο ἀπό 28 σελίδες καί ἔτσι τό έθιμο ἔγινε εύρυτερα γνωστό.

Οι Ἀναστενάρηδες ή Ἀναστενάρια, γεωργοί, ποιμένες καί ξυλοκόποι στή Θράκη, ἀποτελοῦσαν ἔνα εἶδος λατρευτικοῦ όμίλου, μέ ἀρχηγό τόν

Αρχιαναστενάρη, ό όποιος ἐκλεγόταν ἀπό τά Ἀναστενάρια τοῦ Κωστί «ἐκ διαδοχῆς τοῦ ἐκάστοτε πρεσβυτέρου ἡ ἵκανωτέρου», κατά τὸν Χουρμουζιάδη. Στά μέρη τους ἀσκοῦσαν καὶ καθήκοντα θεραπευτῶν, ἔξιμολόγων καὶ μάντεων, ἡ δέ παρουσία τους ἦταν συνεχῆς σὲ κάθε κοινωνική περίσταση. Ἔτσι, ὅπως παρατηρεῖ ὁ ἀκαδημαϊκός - ἀρχαιολόγος Κ. Α. Ρωμαίος, τὰ Ἀναστενάρια δέν ἐσήμαιναν μόνον ἕνα παραδοξοῦ λατρευτικό ἔθιμο, ἀλλά «εἶχαν διαμορφωθεῖ σέ ἀκέραιη λαϊκή λατρεία, πού κοντά στήν ἐπίσημη καὶ στενά μ' αὐτῇ ἐνωμένη, δέν ἐπαιρούνται καθόλου, μέ δὲ τούς διωγμούς, τή δεύτερη θέση».

Τά προεόρτια τοῦ ἔθιμου στό Κωστί ἀρχιζαν στίς 2 Μαΐου. Τό ἀπόγευμα τῆς ἡμέρας αὐτῆς γυναικες καὶ κορίτσια ἐπαιρούνται τήν εἰκόνα τοῦ ἀγίου Κωνσταντίνου καὶ πήγαιναν στό περιφραγμένο ἀγίασμα τοῦ χωριοῦ. Ἀφοῦ τό καθάριζαν καὶ ἐπιδιόρθωνται τό φράχτη του, ἄναβαν λαμπάδες, θυμίαζαν, νίπτονται μέ τό ἀγιασμένο νερό, ἔριχναν χρήματα στήν ιερή πηγή καὶ ἀρχιζαν χορό καὶ τραγούδι. Ἀπό τήν ἡμέρα αὐτή, μέχρι τίς 21 Μαΐου, χορός καὶ τραγούδι ἐπαναλαμβάνονται κάθε βράδυ.

Τήν Κυριακή πρίν ἀπό τήν ἐορτή τοῦ ἀγίου Κωνσταντίνου, γινόταν κοινός ἐορτασμός ὅλων τῶν ἀναστενάρικων χωριῶν στήν τοποθεσία Τριπόρι, ὅπου ἀνάβλυζαν πολλές πηγές, καθεμιά ἀπό τίς ὅποιες ἀνήκε ώς ἀγίασμα καὶ σέ ἕνα ἀπό τά χωριά πού συνεόρταζαν.

Οἱ κάτοικοι τοῦ κάθε χωριοῦ κατευθύνονται στό ἀγίασμά τους μέ τελετουργική πομπή. Ἐκεῖ, μετά ἀπό ἀγιασμό καὶ κοινὴ εὐωχία, τά Ἀναστενάρια ἀρχιζαν νά χορεύουν ἕναν ἐνθουσιαστικό ἀντικριστό χορό. Ξαφνικά οἱ χορευτές ἀρπαζαν τίς εἰκόνες τοῦ ἀγίου Κωνσταντίνου καὶ τίς κουνοῦσαν στό ρυθμό τοῦ χοροῦ τους. Ὁταν δὲ ἐνθουσιασμός ἔφθανε στό ἀποκορύφωμα, τά Ἀναστενάρια ὀρμοῦσαν ἀκάθεκτα στά δάση καὶ στά βουνά καὶ στή συνέχεια ἐπέστρεφαν στά χωριά τους.

Τότε ἀναδεικνύονται καὶ νέα Ἀναστενάρια. Κατά τή διάρκεια δηλαδή τοῦ ἐνθουσιαστικοῦ χοροῦ μερικοί ἀπό τους πανηγυριστές γίνονται «θεόληπτοι», ἡ, ὅπως ἔλεγαν, «τούς ἐπιανε ὁ ἄγιος», «έγκαλοῦσε ἡ εἰκόνα τόν καθαρόν ἀνθρωπον». Αύτοί ἀρχιζαν νά τρέμουν, νά σπαρταροῦν καὶ στό τέλος νά λιποθυμοῦν. Οἱ παρευρισκόμενοι τούς θυμίαζαν, ἐπειδή τούς θεωροῦσαν ἐκλεκτούς τοῦ Ἀγίου. Μόλις οἱ θεόληπτοι συνέρχονται, ἀρπαζαν τίς εἰκόνες καὶ ἀρχιζαν νέον ἐκστατικό χορό, μέχρι νά κατασιγάσει τό πάθος τους. Μέ τόν ἴδιο τρόπο ἀναδεικνύονται νέοι Ἀναστενάρηδες καὶ σέ ἄλλες φάσεις τοῦ πολυήμερου ἐορτασμοῦ. Ἡ τελική ὅμως ἔνταξή τους στόν ἀναστενάρικο ὅμιλο γινόταν ἀπό τόν Ἀρχιαναστενάρη.

Τό πρώι τῆς 20ῆς Μαΐου ὁδηγοῦσαν μέ πομπική πορεία ἔναν ταῦρο πίσω ἀπό τό ιερό τῆς ἐκκλησίας καὶ τόν ἔδενται σέ κρίκους, εἰδικά γιά τό σκοπό αὐτό τοποθετημένους. Ὁ ταῦρος ἐπρεπε νά είναι τριῶν χρό-

νων, ἀνευνούχιστος («τέλειος») και νά μήν ἔχει μπεῖ σέ ζυγό («ἀδμῆς»). Αγοραζόταν ἀπό τὸν Ἀρχιαναστενάρη μέ χοήματα τοῦ ἀναστενάρικου ταμείου. Στό ἵδιο σημεῖο ἔδεναν και ἄλλους ταύρους, πού ἀποτελοῦσαν τάματα, ἐνῶ ἀρνιά και πρόβατα «ξῶντα ὑπό τοῦ ἰερέως εὐλογηθέντα διά τῆς τῶν κρεῶν ἥ τῶν ποιμνίων εὐχῆς, οἵκοι θυσιάζουσι».

Τό βράδυ τῆς ἴδιας ἡμέρας οἱ ἀναστενάρηδες ἔπαιρναν ἀπό τά χέρια τοῦ Ἀρχιαναστενάρη τίς εἰκόνες τῶν ἀγίων Κωνσταντίνου και Ἐλένης ἀπό τήν ἐκκλησία, ὅπου πήγαιναν μέ πομπή και μουσική.

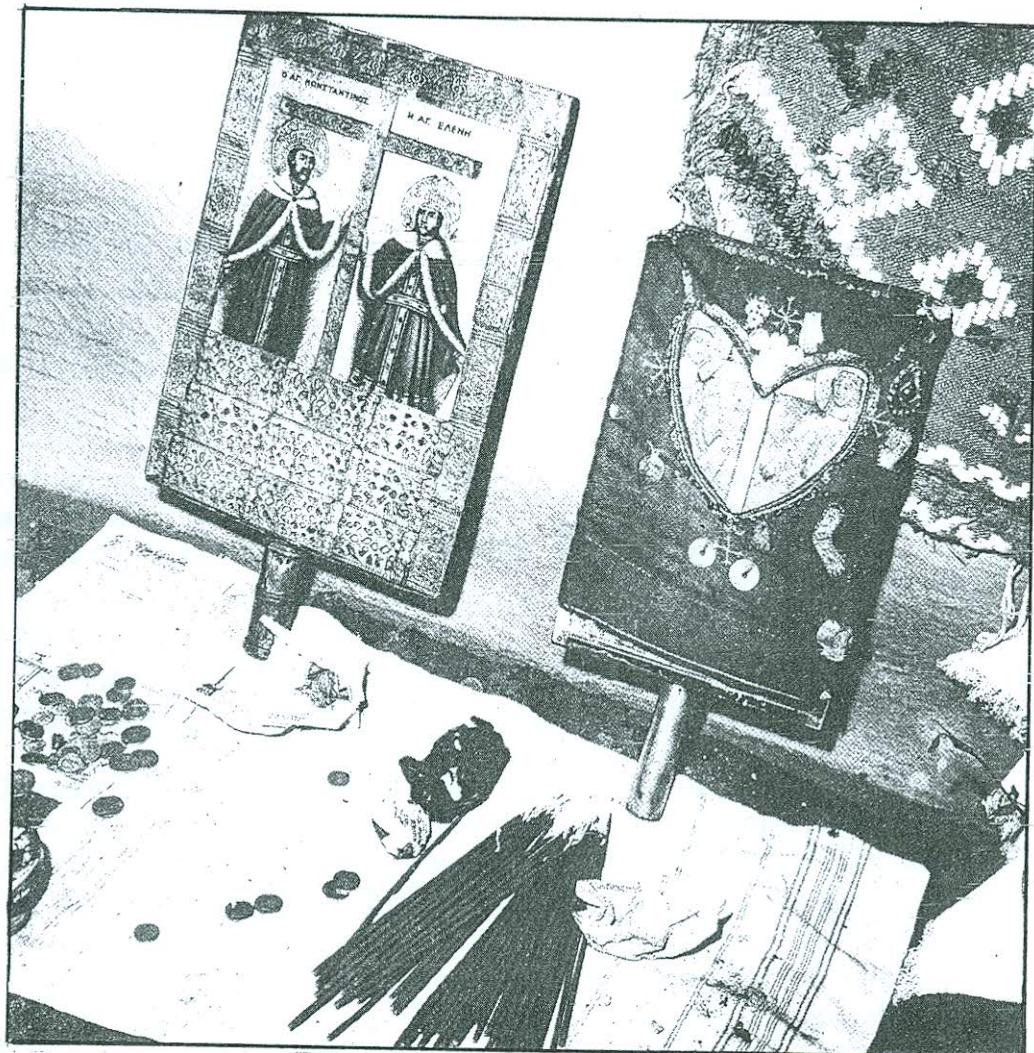
Οἱ εἰκόνες αὐτές ἀποτελοῦσαν και ἀποτελοῦν τά πολυτιμότερα κειμήλια γιά τοὺς ἀναστενάρηδες. Τίς ὀνομάζουν «Χάρες» και «Παππούδες» και τίς τοποθετοῦν μέσα σ' ἓνα εἶδος ὑφασμάτινης σακούλας, πού λέγεται «ποδιά». Ἀπό τήν ποδιά κρέμονται πολλά ἀφιερώματα και μεταλλικά κουδουνάκια. Οἱ εἰκόνες ἔχουν μακριά λαβή στό κέντρο τῆς βάσης τους και καλύπτονται μέ φύλλο χρυσοῦ ἥ ἀσημιοῦ.

Κατά τὸν Χουρμουζιάδη, «ἡ ἀγία Ἐλένη ξωγραφεῖται διεξωσμένη τήν ἑσθῆτα και τὸν ἔτερον πόδα ὡς χορεύουσα δῆθεν προτείνουσα». Τέτοιος ὅμως ἀγιογραφικός τύπος δέν διασώθηκε, πιθανῶς ἐξαιτίας τῆς συνήθειας νά ἐπαναζωγραφίζονται οἱ εἰκόνες κατά διαστήματα. Ὅπως γράφει ὁ Χουρμουζιάδης, ἀναφερόμενος και σέ εἰκόνες ἄλλων ἀγίων μέ λαβές, κουδουνάκια, ἐρυθρό χιτώνα και ἀφιερώματα, «πολλάκις δεινούς διωγμούς παρά τῶν κατά καιρούς ἀρχιερέων αἱ τοιαῦται εἰκόνες, ὥσπερ εἰδωλά τινα λατρευόμεναι, ὑπέστησαν, και ὁ πέλεκυς βαρύς κατ' αὐτῶν ἐπέπεσε και εἰς τό πῦρ παρεδόθησαν».

Οἱ Χάρες φυλάσσονται στό «κονάκι», χῶρο διαμορφωμένο σέ εἶδος ιεροῦ. Στό κονάκι φυλάσσονται και τά «ἀμανέτια», μαντήλια πού θεωροῦνται ιερά, ίσοδύναμα μέ τίς Χάρες, τά ὅποια ἀποτελοῦν ἐπίσης πολύτιμα προγονικά κειμήλια και οἱ ἀναστενάρηδες τά κρατοῦν σέ πολλές στιγμές τῆς μυσταγωγίας τους. Στόν ἵδιο χῶρο φυλάσσονται και τά μουσικά ἀναστενάρικα ὅργανα, λύρα και νταούλι, παλαιότερα και γκάιντα, πού ἡ παρουσία τους είναι ἀναπόσπαστα δεμένη μέ κάθε φάση τῆς τελετῆς.

«Οταν ἔπαιρναν τίς εἰκόνες, συνεχίζει ὁ Χουρμουζιάδης, κατευθύνονταν ὄλοι, μέ τελετουργική πάντοτε πομπή και χορεύοντας ἀναστενάρικο χορό, στήν πλατεία τοῦ χωριοῦ, ὅπου προηγουμένως εἶχαν ἀνάψει ὑψηλό σωρό ἀπό ξύλα και εἶχε σχηματιστεῖ μεγάλη ἀνθρακιά. Τά ξύλα προέρχονταν ἀπό τό φθαρμένο κιγκλίδωμα τοῦ ἀγιάσματος.

Ἀρχιαναστενάρης και ἀναστενάρηδες, κρατώντας τίς εἰκόνες, ἀρχιζαν ἐμπρός ἀπό τήν ἀνθρακιά ἐνθουσιώδη χορό. Ὅταν ὁ ἐνθουσιασμός κορυφωνόταν, πηδοῦσαν μέ γυμνά πόδια πάνω στήν ἀνθρακιά και συνέχιζαν νά χορεύουν ἀπαθεῖς πάνω στά κάρβουνα. Εἶναι ἐναργής ἥ ἀρχαίζουσα περιγραφή τοῦ Χουρμουζιάδη: «... τοῦ ναοῦ ἔξελθόντες, εἰς τήν

Αναστενάρικες είκόνες, οι «Χάρες» ή «Παππούδες». Στήν άριστερή είκόνα φαίνεται τό μεταλλικό περίβλημα, στή δεξιά ή χαρακτηριστική ποδιά (Τά Άναστενάρια, ἔκδ. Sandoz, τεῦχ. 1, 1974).

πλατεῖαν τοῦ χωρίου κατευθύνονται, ἐνθα δέ μέγας τῶν ξύλων σωρός καὶ ἡ πυρά μεγάλη ἐκκέναυται καὶ ἡ ἀνθρακιά ἔξενη γεμένη κεῖται (...). ἐν δέ τῷ ἐνθουσιασμῷ αὐτῶν καὶ τῇ οἰστρομανίᾳ, ἐπί τῆς μεγάλης ἀνθρακιᾶς γυμνόποδες ἐπί τινα λεπτά χορεύουσιν ἡ καὶ ἀκροποδητί εἰς αὐτήν ταχέως εἰσέρχονται καὶ ἔξερχονται, συνεχῶς τοῦτο ἐπαναλαμβάνοντες, ὡς τῆς Ἱερότητος αὐτῶν σημεῖον δῆθεν τρανώτατον. Ἐν δέ τῇ ταχυποδίᾳ καὶ τῇ οἰστρομανίᾳ, ἔτι δέ καὶ τῇ παχυδερμίᾳ τῶν ποδῶν αὐτῶν, δέν καίονται ἡ καὶ ἀδιαφοροῦσι καιόμενοι».

Ἐπισκέπτονταν ὕστερα τά σπίτια τῶν Ἀναστενάρηδων συγχωριανῶν τους καὶ γύριζαν πάλι πίσω στήν πυρά, συνεχίζοντας τό χορό τους. Μετά καὶ ἀπό αὐτή τήν πυροβασία κατευθύνονταν στά γειτονικά χωριά, γιά νά ἐπισκεφτεῖ, ὅπως ἔλεγαν, δ "Αγιός τους τόν ἀδελφό του" Ἄγιο. Γυρίζοντας στό χωριό τους ἐπαναλάμβαναν τήν πυροβασία τους.

Τίν ἐπομένη, ἥμέρα τῆς ἑορτῆς τῶν Ἅγιων, μετά τήν ἀπόλυτη τῆς ἐκκλησίας δὲ Ἱερέας τελοῦσε ἀγιασμό στό χῶρο τοῦ ἀγιάσματος καὶ μετά γύριζε στήν ἐκκλησία καὶ εὐλογοῦσε τόν ταῦρο (μέ τήν «ὑπό τῆς ἐκκλησίας καθωρισμένην εὐχήν τῶν ποιμνίων ἡ τήν τῶν κρεῶν»), τόν δόποιον ἀπό τήν προηγούμενη εἶχαν δέσει πίσω ἀπό τό Ἱερό. Ὁ Ἀρχιαναστενάρης σταύρωνε μέ τήν εἰκόνα τόν ταῦρο καί τόν θυσίαζε, προσέχοντας νά φεύσει τό αἷμα στά θεμέλια τοῦ ναοῦ. Γιά τή θυσία χρησιμοποιοῦσαν δργανα πού τά φύλασσαν εἰδικά γιά τό σκοπό αὐτό («πέλεκυς Ἱερός καὶ Ἱερόν ἐπίκοπον καὶ μάχαιρα Ἱερά»). Τό κρέας τοῦ θύματος διανεμόταν ὡμό στά ἀναστενάρικα σπίτια, μαζί μέ ἔνα κομμάτι ἀπό τό δέρμα («καί τά μέν κρέα τοῦ ταύρου ὡμά εἰς τάς οἰκίας διανέμονται· τό δέ δέρμα εἰς πλατέα λωρία κατατέμνεται καὶ ἀνά ἐν πέδιλον - τσαρούχι - πρός ἐκάστην οίκογένειαν στέλλεται· ὅσοις δ' ἀν μή ἐπαρκέσῃ ἐφέτος, τούτοις ἐς τούπιόν προσφέρουσιν»).

Σχετικά μέ τή στάση τῶν Ἱερέων ώς πρός τό ἔθιμο, δ ἔχειρος τό Χουρμουζιάδης σημειώνει χαρακτηριστικά, δτι «τούς Ἱερεῖς, τούς μέν σιωπῶντας καὶ παραβλέποντας καὶ μή ἔξελέγχοντας, προθύμως καὶ πλουσιοπαρόχως φιλοδωροῦσιν (...). τούς δέ νουθετοῦντας καὶ ἀποτρέποντας καὶ τόν ναόν κλείοντας καὶ τάς εἰκόνας μή παραδιδόντας ἐμίσουν, κατέτρεχον, ἐσυκοφάντουν καὶ ούδεν αὐτοῖς ἐφιλοδώρουν· διό καὶ ἐγχωρίους Ἱερεῖς πρός ἡσυχίαν αὐτῶν οἱ ὀρχιερεῖς ἔχειροτόνησαν».

Τή νύχτα ἐπαναλαμβάνονταν δ ἐκστατικός χορός καὶ ἡ πυροβασία, καθώς καὶ οἱ ἐπισκέψεις σέ γειτονικά χωριά. Ή τελετουργία αὐτή διαρκοῦσε ἔνα δικταήμερο, στό διάστημα τοῦ δόποιον κρεμόταν φανός ἐμπρός ἀπό κάθε ἀναστενάρικο σπίτι, ώς σημεῖο τῆς Ἱερότητας τοῦ οίκοδεσπότη.

Μέ τό τέλος τοῦ ἑορτασμοῦ τά Ἀναστενάρια γύριζαν μέ μουσική καὶ χορό τό χωριό, ύψωνοντας τίς εἰκόνες στά σταυροδρόμια, γιά νά μή μπεῖ

d ~ 63-66

ΛΥΡΑ

Πά σὲ πρά - σι . . .

νο λι. βά - δι . . .

κάν - 5 ταν

τρί - για - παλ. λη -

κά - ρια -

ΛΥΡΑ κάν - ταντρί - για -

παλ. λη - κά - ρια.

«Πά σέ πράσινο λιβάδι...». Σχολός καθιστικός (Λαογραφία 20, 1962, πίν. Α').

κακό σέ αύτό. Άκολουθοϋσε δεῖπνο στό κονάκι και ό εօρτασμός έπι-σφραγιζόταν μέ πομπική μεταφορά τῶν εἰκόνων στήν ἐκκλησία.

Ἡ παραπάνω περιγραφή, πού βασίζεται στόν Χουρμουζιάδη, ίσχύει σέ γενικές γραμμές και γιά τή σύγχρονη τέλεση τῶν Ἀναστεναρίων.

Τό ἔθιμο πάντως, μετά τήν ἐκρίζωσή του ἀπό τό γεωγραφικά ἀπομονωμένο και κοινωνικά κλειστό περιβάλλον του και τή μεταφορά του στούς νέους τόπους ἐγκαταστάσεως τῶν φορέων του, ἥταν ἐπόμενο νά ὑποστεῖ ἀλλαγές και ἀλλοιώσεις, προπαντός ὅμως ἀπλοποιήσεις, ἀπό ἀνάγκη νά προσαρμοσθεῖ στή νέα πραγματικότητα, ἀλλά και ἀπό φόβο μήπως ἡ Ἐκκλησία, πού θεωρεῖ τά Ἀναστενάρια εἰδωλολατρική ἐκδήλωση, τό ἀπαγορεύει βίαια. Ἡταν ἔξ ἄλλου ἀγνωστο, πῶς θά ἀντιδροῦσαν οἱ νέοι σύνοικοι και γείτονες τῶν Ἀναστενάρηδων στό παράδοξο ἔθιμο.

Ἐτσι συνέχισαν νά τελοῦνται, στά κρυφά ὅμιως, μέχρις ὅτου τό 1943, μέ ἐνέργειες τοῦ προέδρου τῆς Ἐταιρείας Ψυχικῶν Ἐρευνῶν Ἀγγέλου Τανάγρα, ἔγινε στή Μαυρολεύκη τῆς Δράμας δημοσίως ἡ πυροβασία, ἡ φάση δηλαδή ἐκείνη, ἀπό τήν ὁποία κυρίως εἶναι γνωστό τό ὅλο ἔθιμο. Τότε ἔγινε και ἐπιστημονικός ἔλεγχος πού διαπίστωσε τήν ἀκαΐα τῶν τελεστῶν, αὐξάνοντας τό ἐνδιαφέρον γιά τό ἔθιμο.

Σήμερα τά Ἀναστενάρια τελοῦνται κυρίως στήν Ἀγία Έλένη και στόν Λαγκαδά, προσελκύοντας ὅχι μόνο τό ἐπιστημονικό ἐνδιαφέρον ἀλλά και τήν περιέργεια πλήθους θεατῶν, μέ προφανή τόν κίνδυνο τουριστικοποίησης τοῦ ἔθιμου και ἀλλοίωσης τοῦ πρωταρχικοῦ πυρήνα και σκοποῦ του.

Ἡ τελετουργία ἀρχίζει τό ἀπόγευμα τῆς 20ῆς Μαΐου στό κονάκι, ὅπου συγκεντρώνονται ἀντρες και γυναίκες Ἀναστενάρηδες. Κάθονται ἐκεῖ αύτοσυγκεντρωμένοι, σέ φανερή ἀγωνιώδη ἀναμονή.

Σέ κάποια στιγμή, βράδυ πλέον, μέ νεῦμα τοῦ Ἀρχιαναστενάρη ἡ λύρα και τό νταούλι ἀρχίζουν νά παίζουν τούς σκοπούς τῆς τελετῆς. Μαζί μέ τά ὅργανά ἀκούγονται και ἀναστενάρικα τραγούδια:

Πά σέ πράσινο λιβάδι κάν'νταν τρί(γ)ια παλληκάρια·
τήν ἡμέρα τρῶν και πίνουν και τά βράδια κάνουν βίγλα,
κάνουν βίγλα και βιγλίζουν και βιγλίζουνε τίς στράτες.

Οι Ἀναστενάρηδες ύψωνουν δεητικά τά χέρια πρός τίς Χάρες, κάθιδοι και κάτωχροι. Ἡ προσδοκία νά τούς «πιάσει ὁ Ἀγιος», ὑπέροταπή εύδαιμονία τοῦ ἀναστενάρικου ἐκστασιασμοῦ, κυριεύει τίς ψυχές τους.

Ξαφνικά ἀκούονται στεναγμοί και ἐπιφωνήματα. Ὁ Ἀγιος ἔχει «ἐγκαλέσει», ὅπως πιστεύουν, τούς ἐκλεκτούς του. Αύτοί τώρα ἀρχίζουν

$\text{♩} \sim 108$

ΛΥΡΑ

$\text{♩} \sim 134 - 138$

simile

v. O Kω - σταν - tī - v - ó Kω - σταν.

tī - νος ó mi - κρός v - ó Kω - σταν .

tī - v - ó Kω - σταν - tī - νος ó mi - κρός v - ó -

Kω - σταν. tī - νος ó mi - κρός ó - mi - κρός Kω - σταν.

TÍ. νος. ΛΥΡΑ

[2] mi. κρόν - tōv -

κ.λ.π.

εῖ - mi. κρόν tōv - εῖ - χεῖ μάν - ναν tou + - - -

«Ο Κωσταντίνος ó μικρός, ó Μικροκωσταντίνος...». Σκοπός χορευτικός
(Λαογραφία 20, δ.π., πλ. E').

έκστατικό χορό, κρατώντας στά χέρια τους είκόνες, άμιανέτια, ποδιές. Τά έπιφωνήματα και οι άναστεναγμοί, μαζί με τό θόρυβο από τά κουδουνάκια τῶν είκόνων, παρεμβάλλονται στό μονότονο ἀκουσμα τῆς μουσικῆς. Κάπου - κάπου ἀκούονται και πάλι ἀναστενάρικα τραγούδια, που τά περισσότερά τους ἔχουν ώς ήρωα τόν «Κωσταντīνο τόν μικρό, τόν Μικροκωσταντīνο»:

*'Ο Κωσταντīνος ό μικρός, ό Μικροκωσταντīνος,
μικρόν τόν είχε ή μάνα του, μικρόν τόν ραβωνιάζει,
μικρόν τόν γ-ήρτε μήνυμα νά πάγει στό σεφέρι.
Νύχτα σελώνει τ' ἄλογο, νύχτα τό καλιβώνει,
βάν' ἀσημένια πέταλα, μαλαματένιες λόθρες.*

.....

Τίς στιγμές πού δὲ έκστασιασμός τῶν χορευτῶν φαίνεται νά φθάνει σέ σημείο βασανιστικό, δὲ 'Αρχιαναστενάρης ἔρχεται κοντά και τούς ἐνθαρρύνει νά συνεχίσουν τή δοκιμασία τους. Ο ἔκστατικός χορός, στατικός, μονότονος, συγκλονιστικός, διαρκεῖ μέχρι τά μεσάνυχτα.

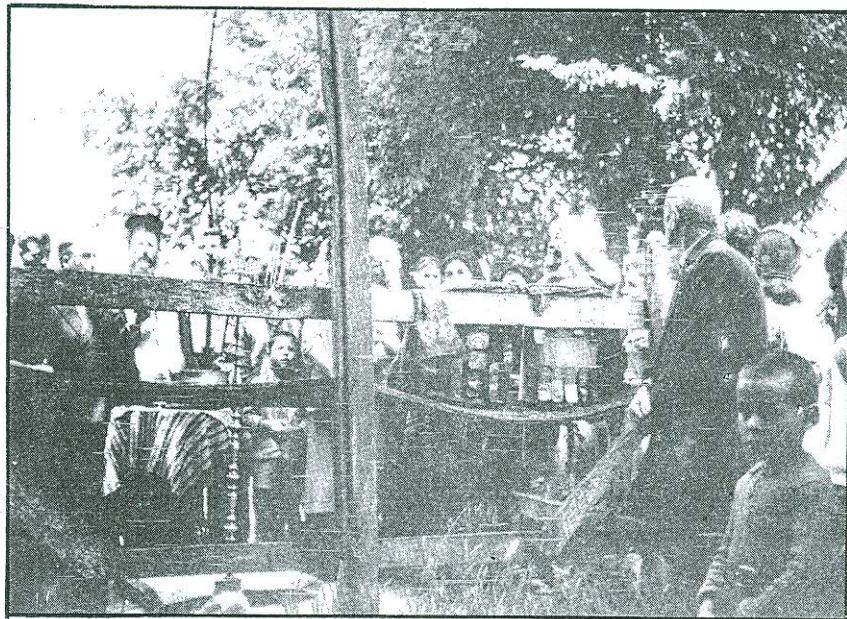
Τήν ἄλλη ήμέρα, ἐορτή τῶν τιμωμένων ίσαποστόλων Ἀγίων, μεταφέρουν τίς είκόνες ἀπό τό κονάκι στήν ἐκκλησία νά λειτουργηθοῦν.

Μετά τήν ἀπόλυτη τῆς ἐκκλησίας ἀκολουθεῖ ή ζωοθυσία. Τό θύμα τό ἔχουν ἀγοράσει ἀπό τίς 18 Ιανουαρίου, τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου, μέ χρήματα ἀπό ἔρενο μεταξύ τῶν ἀναστενάρικων σπιτιών.

Ο ἔρενος γίνεται στίς 27 Οκτωβρίου, πού ἀποκαλεῖται «ήμερα σκλαβίας και ξεσκλαβιᾶς», ἐπειδή τήν προηγουμένη, ήμέρα τῆς ἐορτῆς τοῦ ἀγίου Δημητρίου και ἀρχή τοῦ χειμερινοῦ ἔξαμήνου, σύμφωνα μέ τό λαϊκό καλαντάρι, ἔλιγαν οἱ παλαιές συμβάσεις ἐργασίας γιά τούς γεωργούς και τούς κτηνοτρόφους και ἄρχιζαν οἱ νέες. Σήμερα, ἀντί γιά ταῦρο, στήν Ἀγία Έλένη, γιά λόγους οἰκονομικούς ή ἄλλους (π.χ. ἀπαγόρευση ἀγροτική νά σφάξουν βοοειδῆ κάτω ἀπό ὅρισμένη ήλικία: βλ. 'Αρχεῖον Θρακικοῦ Θησαυροῦ 19, 1954, σ. 307-8), θυσιάζουν μικρό ζώο, ἀρνί, μιαύρου χρώματος. Θυσιάζονται ὅμως και ὅσπρα ἀρνιά, πού προέρχονται ἀπό τάξιμο.

Τό θύμα, τό ὅποιο παλαιότερα εύλογοῦσε δὲ ιερέας, τό ὁδηγοῦν στολισμένο και μέ πομπή στό χώρο τῆς θυσίας, ὅπου ύπάρχει ἀγίασμα. Έκεῖ δὲ 'Αρχιαναστενάρης χορεύει τελετουργικά και θυμιάζει τό ζώο. 'Ακολουθεῖ ή θυσία. Τό αἷμα ρέει μέσα σέ λάκκο, στόν ὅποιο ρίχνουν ἐπίσης και σκεπάζουν μέ χῶμα και δὲ τι πετοῦν κατά τό γδάρσιμο τοῦ ζώου. Τό ιρέας, σέ πολύ μικρές, συμβολικές μερίδες, μοιράζεται ωμό στά ἀναστενάρικα σπίτια.

Η γνωστή σέ πολλά μέρη παράδοση γιά θεόσταλτο ζώο πού θυσιάζεται ἐθελουσίως στή γιορτή κάποιου ἀγίου, συναντᾶται και στήν περί-

Άγιασμός ύπό ιερέως (Άγια Έλένη, 21 Μαΐου 1955· φωτογρ.: Π. Σεγδίτσας).

Τοποθέτηση άπό τών Αρχιαναστενάρη τῶν εἰκόνων στό χῶρο τοῦ ἀγιάσματος (Άγια Έλένη, 21 Μαΐου 1976· φωτογρ.: Γ. Ν. Αίκατερινίδης).

πτωση τῶν Ἀναστεναρίων: «Λέγανε ὅτι ἔναν καιρό ἔνα λάφι ἄγριο θαλά πάει μοναχό στήν ἐκκλησία. Μιά φορά ἀργησε νά πάει. Κεῖ πού στεναχωριοῦνταν ἥλθε. Δέν τό ἄφησαν νά ξεκουραστεῖ πρώτα και νά τό κάψουν. Τό ἀνθρακαν μέ τό ἵδρως, κ' ύστερα κόπηκε, δέν ξανθάρθε. Γι' αὐτό ὕστερα βρῆκαν τήν εύκολία ν' ἀγοράζουν ἔναν μπουγά (ταῦρο). Τόν ἀγόραζαν ἀπό ἔνα μακρινό μέρος και χωρίς νά δύηγηθεῖ ἔτρεχε ἀπό μοναχό τ', οἱ ἀθρωπ' κατόπ' (= ἀκολουθοῦσαν) και πήγαινε στήν ἐκκλησία» (Λαογραφία 19, 1960, σ. 486).

Στόν ἵδιο χῶρο τοῦ ἀγιάσματος μεταφέρουν τίς εἰκόνες, μέ πομπική πάντοτε πορεία και ἐκστατικό χρόνο, και τίς τοποθετοῦν σέ πρόχειρο προσκυνητάρι. Ἀκολουθεῖ τέλεση ἀγιασμοῦ, προσφορά ἀγιάσματος ἀπό τόν Ἀρχιαναστενάρη, προσκύνηση τῶν εἰκόνων, ἀποχώρηση.

Τά ἀγιάσματα, τά ἀπό θεϊκή ἐπίνευση ἡ παρουσία ἀγίου εὐλογημένα και θαυματουργά ὕδατα, ἥταν και εἶναι μέσα στούς αἰῶνες και σ' ὅλους τούς λαϊούς μιά λατρευτική πραγματικότητα, βασισμένη τόσο στή θρησκευτική πίστη ὅσο και στή φυσική ἀλήθεια, ὅτι τό νερό εἶναι τό πρωταρχικό και ἀπαραίτητο στοιχεῖο τῆς ἀνθρώπινης και τῆς παγγενοῦς ζωῆς. Στή λαϊκή χριστιανική παράδοση και πίστη τά νερά μπορεῖ νά εἶναι και ἀπό μόνα τους ἀγιασμένα, ἀρκεῖ νά ξεπήδησαν ἡ νά στεγάστηκαν κάτω ἀπό ἐκκλησία ἡ νά κυλοῦν σέ παραδοσιακούς θρησκευτικούς τόπους.

Τή μεγαλύτερη συχνότητα ἀγιασμάτων και λατρείας ὕδατος παρουσίας ἡ βυζαντινή Θράκη μέ τόν ἀπέραντο χῶρο της. Στή συχνότητα αὐτή τῶν ἀγιασμάτων τῆς Θράκης ἔδωσε τό λατρευτικό της παράδειγμα ἡ Κωνσταντινούπολη, ἰδιαίτερα μέ τά δύο μεγάλα ὑδάτινα ἴερά της, τῶν Βλαχερνῶν και τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς (Μπαλουκλῆ).

Ο ἐκστατικός χρόνος ἐπαναλαμβάνεται στό κονάκι τό ἀπόγευμα χωρίς διακοπή και μέ αὐξανόμενη ἔνταση. Βραδιάζοντας, ξεκινᾶ ὁ οἰστρόπληκτος ἀναστενάρικος ὅμιλος, μέ πομπική πάντοτε πορεία και μέ τά ὅργανα, χορεύοντας διαρκῶς, γιά τήν πλατεία. Ἐκεῖ πρὸν ἀπό λίγο, μέ μήνυμα τοῦ Ἀρχιαναστενάρη, ἔχουν ἀνάψει σωρό ἀπό ξύλα, τά ὅποια ἥδη ἔχουν μεταβληθεῖ σέ ἀνθρακιά. Τή φωτιά ἀνάβουν Ἀναστενάρηδες, πού ἔχουν πατρογονικά τό προνόμιο αὐτό: «Εἶχε τόν ἀθρωπό της, πού τήν ἄναβε τή φωτιά· ὁ ἴδιος πάντα. Αὐτοί οἱ ἀθρωποί πού ἥντας αὐτῆς τῆς δουλειᾶς, αὐτή ντή δουλειά θανά κάννε. Ντή φωτιά ἔνας - δυό τήν ἀνάβαν, οἱ ἴδιοι. Ἄμα πέθνησκαν, τά παιδιά ντους· πατρογονικό ἥταν αὐτό. Ἐπρεπε νά εἶναι ἀθρωπος ἐκεινῆς τῆς κλήρας (οἰκογένειας)» (Λαογραφία 19, δ. π., σ. 478).

Μπροστά ἀπό τήν ἀνθρακιά τοῦ σωροῦ τῶν ξύλων ἀρχίζει νέος χρόνος. Ή μουσική ὄλονέν και ἐντείνει τό ρυθμό και τόν ἥχο. Τό τύμπανο, βροντῶδες, μαστιγώνει τά τεντωμένα νεῦρα τῶν οἰστροπλήκτων. Μέ τό

Πομπική πορεία Ἀναστενάρηδων (Ἄγια Έλένη, 21 Μαΐου 1976· φωτογρ.: Γ.Ν. Αίκατερινίδης).

Εύλογία τῶν θυμάτων. Στά κέρατα τοῦ μαύρου ζώου ἔχουν τοποθετηθεῖ ἀναμμένα κεριά. Μιά ἀπό τίς σπανιότατες φορές κατά τοὺς νεωτέρους χρόνους πού ἴερέας εὐλογεῖ τό θύμα (Ἄγια Έλένη, 21 Μαΐου 1963· λαογραφική - κινηματογραφική ἀποστολή Γ.Κ. Σπυριδάκη καὶ Γ.Ν. Αίκατερινίδη).

ρυθμό του κινεῖ τήν παράφορη ὅρχηση, πού όδηγει τούς πιστούς στόν ὑψιστό συγκλονισμό, στήν ἐκστατική μέθη τους, τήν «θεία μοίρα» διδομένη κατά τόν Πλάτωνα, τήν «χάριτι» προσφερομένη ἀπό ἐγκάλεσμα τοῦ Ἅγιου, δπως πιστεύουν οἱ Ἀναστενάρηδες.

Οι ἐκλεκτοί καὶ πάλι, πού δέχονται τό ἐγκάλεσμα γιά νά πυροβατήσουν, προχωροῦν μέ γυμνά τά πόδια πρός τά ἀναμμένα κάρβουνα. Μπαίνουν στό σωρό τῆς ἀνθρακιᾶς καὶ συνεχίζουν τό χορό, χωρίς νά δείχνουν πόνο ή ἔστω ἐνόχληση ἀπό τήν πυρά. Τή στιγμή αὐτή πιστεύεται ὅτι τό κακό ἔξουδετερώνεται, ὅτι μέσα στή μαύρη στάχτη ἀπό τά τσαλαπατημένα κάρβουνα, πού μέ τά πόδια τους σβήνουν οἱ Ἀναστενάρηδες, δεσμεύεται ή ἀρρώστια, ή ἐπιζωτία, ή κακοδαιμονία.

Ἡ πρώτη τους διάβαση στήν ἀνθρακιά εἶναι σταυροειδής καὶ ἀνοίγει αὐλάκι. Ἡ δεύτερη εἶναι ποδοπάτημα μέ χορευτικό ρυθμό, πού θρυμματίζει τά κάρβουνα. Οἱ κινήσεις τῶν πυροβατῶν εἶναι γρήγορες, τό πάθος ἐντονο, ὁ ἐκστασιασμός ὀλοφάνερος. Χορός, ἐπιφωνήματα, μουσική, ἀνθρακιά, συνθέτουν ἔξωκοσμο θέαμα καὶ παράδοξο ἀκρόαμα.

Τελειώνοντας τήν πυροβασία τους θά ἐπιστρέψουν μαζί μέ τά ἄλλα Ἀναστενάρια στό κονάκι, δπου θά συνεχίσουν τό χορό τους. Στήν ἐπιστροφή ἀκολουθοῦν δρόμο διαφορετικό ἀπ' αὐτόν πού ἀκολούθησαν ἔρχομενοι.

Τήν ἄλλη ἡμέρα, 22 Μαΐου, μιά ὅμαδα θά γυρίσει μέ τίς εἰκόνες καὶ θυμιατά τά σπίτια τῶν όμοχωρίων «γιά τό καλό». Κάθε οίκοδεσπότης θά τούς κεράσει καὶ αὐτοί θά εὐχηθοῦν γιά καλή καὶ πλούσια χρονιά. Ὁρισμένα σπίτια, κατά οίκογενειακή παράδοση, θά παραθέσουν καὶ λιτό γεῦμα στόν ἀναστενάρικο δμίλο.

Τίς ἐπισκέψεις αὐτές ἀκολουθοῦν κυκλικοί χοροί σέ διάφορα μέρη τοῦ χωριοῦ, κυρίως στά σταυροδρόμια, διότι πιστεύουν ὅτι ἔτσι ζώνουν μέ μαγικό τρόπο τήν περιοχή, ἐμποδίζοντας κάθε κακό νά μπει σ' αὐτή. Κατά τόν Χουρμουζιάδη, «τάς τέσσαρας ὀδούς τοῦ χωρίου σταυρώνουσιν ἀνυψοῦντες τάς εἰκόνας, ἵνα μή κακόν τι εἰσέλθῃ». Τό βράδυ τῆς ἴδιας ἡμέρας, 22 Μαΐου, ἐπαναλαμβάνεται, συνήθως, ἡ πυροβασία στόν Λαγκαδά.

Ἡ πυροβασία ἐπαναλαμβάνεται, καὶ στόν Λαγκαδά καὶ στήν Ἅγια Ἐλένη, τό ἐπόμενο βράδυ, μέ ὅμιο δπως καὶ τήν προηγούμενη φορά τυπικό, μέ τήν πυροβασία δέ αὐτή τῆς 23ης Μαΐου κλείνει σήμερα ὁ τελετουργικός κύκλος τῶν Ἀναστεναρίων.

“Οπως οἱ ἴδιοι οἱ Ἀναστενάρηδες πιστεύουν, τό ἔθιμό τους ἔχει ώς σκοπό τήν πρόκληση πλούσιας παραγωγῆς χωραφιῶν καὶ ποιμνίων καὶ τήν ἔξασφάλιση καλῆς ύγειας. Πρόκειται δηλαδή, σύμφωνα μέ τήν πίστη τῶν τελεστῶν του, γιά ἔνα ἀκόμη εὔετηρικό ἔθιμο τῆς ἀνοιξιάτικης περιόδου, ἀπό τά πολλά πού συναντοῦμε στόν ἐλλαδικό χώρο. Γράφει

Αναστενάζοις χορός στόν χῶρο πού θά γίνει ή πυροβασία (Άγια Έλένη, 21 Μαΐου 1976· φωτογρ.: Γ. Ν. Αικατερινίδης).

Αναμμα τῶν ξύλων (Άγια Έλένη, 21 Μαΐου 1976· φωτογρ.: Γ.Ν. Αικατερινίδης).

σχετικά ό *Χουρμουζιάδης*: «...ταῖς ἑαυτῶν προλήψεσι μέγιστον σέβας ἀπονέμουσι καὶ τίν εὐφορίαν τῆς γῆς καὶ τήν εὔκρασίαν τῶν καιρῶν καὶ τήν τῶν ποιμνίων αὖξησιν εἰς τήν πιστήν τῶν ἔθιμων τούτων τήρησιν ἀποδίδοντες· διότι, ὡς νομίζουσιν, ἀναγκασθέντες ἔστιν ὅτε ὑπό τοῦ ὑπερμέτρου ξήλου ἀρχιερέων τινῶν μάστιξι καὶ καθείρξεσι καὶ παντοίαις καταδρομαῖς η καὶ τῇ ἐπεμβάσει τῆς ἐπιτοπίου ἀρχῆς, ἵνα τῶν ὁργίων παύσωνται, μεγάλην τήν δυστυχίαν ἐπί τήν ἑαυτῶν χώραν εἶδον ἐπελθοῦσαν. "Οθεν καὶ εὐκαιρίας δραξάμενοι, πάλιν αὖθις τάς ἑορτάς αὐτῶν ἐν λαμπρότητι πανηγυρίζουσιν».

Η ἐπιβίωση τοῦ ἔθιμου στή Μακεδονία ἔδωσε στήν ἐπιστήμη τή δυνατότητα τῆς αὐτοψίας και τῆς πολύπλευρης ἔρευνας και μελέτης του. Ἐτοι διευκρινίστηκε σέ πολλά σημεῖα και συμπληρώθηκε ή μοναδική περιγραφή τοῦ *Χουρμουζιάδη*, ό δποιος, δπως γράφει, βασίστηκε ὅχι σέ αὐτοψία, ἀλλά σέ δσα μπόρεσε νά πληροφορηθεῖ «παρ' ἀρχιερέων και ἰερέων και ἄλλων, ἐπί πολύν χρόνον ἐν τοῖς χωρίοις ἐκείνων διατριψάντων, και παρ' ἐγχωρίων».

Στήν ἔλλειψη αὐτοψίας μποροῦν νά ἀποδοθοῦν και οί προφανεῖς ὑπερβολές τῆς περιγραφῆς *Χουρμουζιάδη*, ὅτι κατά τίς ἐπισκέψεις στά σπίτια «οἱ πάντες οἰνοποτοῦσιν η οἰνοπνεύματι μεθύσκονται», «εἰς τάς νυκτερινάς ταύτας ἐπισκέψεις και η ἀκολασία ἐμφιλοχωρεῖ, αὐστηρότατα ἄλλως η μᾶλλον διά φόνου τῆς προσβολῆς τῆς τιμῆς τιμωρουμένης» και ἀκόμη ὅτι «κατά τάς νυκτερινάς ταύτας πομπάς πολλάκις τῇ Ἀφροδίτῃ θύουσιν». Αὐτονόητη ὑπερβολή είναι και η ἀναφορά του ὅτι «έάν, ξένος τις παρατυχών, τά δργια τούτων τολμήσῃ νά περιγελάσῃ, ὡς ποτ' ό Πενθεύς ὑπό τῶν Βακχῶν και Μαινάδων, οὕτω και αὐτός φονεύεται».

Πρέπει, πάντως, νά ἀναγνωρισθεῖ στόν *Χουρμουζιάδη* ή πρωτοβουλία του νά ἀναφερθεῖ δημοσίως (παρόντος μάλιστα και τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ὀρθοδοξίας) σέ θέμα ὄπωσδήποτε τολμηρό γιά τά τότε κρατούντα, ἀφοῦ οι Ἀναστενάρηδες, δπως περιγράφονται ἀπό τούς πληροφορητές του, φαίνεται νά ἐκφεύγουν, σέ ἀρκετές περιπτώσεις, ἀπό τά πλαίσια τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξης και ηθικῆς τοῦ καιροῦ. Παράλληλα, η ἀρχαιομάθειά του τόν δόηγει σέ συχνές μυθολογικές ἀναφορές και θρησκειολογικές παρατηρήσεις.

Σαφεῖς μαρτυρίες γιά Ἀναστενάρια, παλαιότερες τῆς περιγραφῆς τοῦ *Χουρμουζιάδη*, δέν διασώθηκαν. «Οτι δημως τό ἔθιμο ήταν γνωστό και στούς βυζαντινούς χρόνους στόν ἴδιο θρακικό χώρο, συμπεραίνεται ἀπό μαρτυρία σέ ἔλληνικό κώδικα τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης γιά «δαιμονολήπτους, οὓς Ἀσθενάρια τινές ὀνομάζουσι». Ο Ν. Βέης, πού δημοσίευσε τό σχετικό ἀπόσπασμα, πιστεύει ὅτι ούδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τά Ἀσθενάρια τοῦ κώδικα ταυτίζονται μέ τά σημερινά Ἀναστενάρια.

Αναστενάρηδες πάνω στήν άνθρωπικά και άλλοι έτοιμοι νά πυροβατήσουν (Άγια Ελένη, 23 Μαΐου 1992· φωτογρ.: Γ. Ν. Αίκατερινίδης).

Ωρες δοκιμασίας. Διακρίνονται τά μουσικά όργανα, λύρες - νταούλι (Τά Άναστενάρια, έκδ. Sandoz, τεύχ. 2, 1974).

(Έκτός από τό μεσαιωνικό αύτό ούσιαστικό 'Ασθενάριον, ό όρος 'Αναστενάρια, ό όποιος σημαίνει τόσο τό έθιμο όσο και τούς τελεστές του παράλληλα μέ τήν όνομασία 'Αναστενάρηδες, έτυμολογεῖται συνήθως από τό ρ. ἀναστενάζω ή τό ρ. ἀνασταίνω, -ομαι = πηδώ· σύμφωνα μέ άλλες γνώμες, προέρχεται από τό ἐπίθετο στρηνάρης, μέ τήν ἔννοια εδώ τεῦ θεόληπτου, μέ πρώτο συνθετικό τήν πρόθεση ἀνά· ἔχει ἐπίσης προταθεῖ και ή ἐτυμολογία από τή λέξη στιά = πυρά).

Μέ τήν παραπάνω γνώμη τοῦ Βέη συμφωνεῖ και ό Ν. Γ. Πολίτης (Λαογραφία 1, 1909, σ. 343-5), ό όποιος γράφει ότι «τά κείμενα, τά όποια παραθέτει ό Βέης, είναι ἀναμφισβήτητον ότι ἀναφέρονται εἰς τά 'Αναστενάρια και μαρτυροῦσι τήν ὑπαρξίν τούτων ἐπί τῆς βασιλείας τοῦ Ἰσαακίου τοῦ Β' τοῦ Ἀγγέλου και δή ἐν ἔτει 1183».

Ο ἵδιος ό Πολίτης κάνει λόγο στή συνέχεια γιά ὑπαρξή και άλλων κειμένων, από τά όποια φαίνεται ότι τό έθιμο ἦταν γνωστό κατά τούς βυζαντινούς χρόνους. Δυστυχώς δμως ή μελέτη του γιά τά 'Αναστενάρια, τήν ὅποια προανήγγειλε γράφοντας τά παραπάνω, δέν εἶδε τό φῶς τῆς δημοσιότητας. Άς σημειωθεῖ ότι σέ ἐπιστολή του, χρονολογουμένη ἀπό 21 Μαρτίου 1905, ό Πολίτης τονίζει ότι είναι «μεγίστης σπουδαιότητος τά έθιμα τῶν Ἀναστεναρίων, διότι καθοδηγοῦσιν ἡμᾶς εἰς διάγνωσιν τοῦ χαρακτῆρος και τῆς ἔννοιας τῶν ἀρχαίων θρακικῶν ὀργιαστικῶν τελετῶν, ἐξ ᾧν και πολλά φαινόμενα τοῦ θρησκευτικοῦ βίου τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων ἔξηγοῦνται» (Λαογραφία 29, 1974, σ. 337).

Στό «Ταμεῖον 'Ορθοδοξίας», πού γράφηκε ἀπό τόν ἐπίσκοπο Καμπανίας Θεόφιλο και ἐκδόθηκε τό 1780 στή Βενετία, γίνεται λόγος γιά ἄγιες εἰκόνες πού σηκώνουν οι λαϊκοί και τρέχουν μέ αὐτές («...ἐν ταῖς πανηγύρεσι και ἄλλαις ἑορταῖς τῆς μνήμης τῶν Ἅγιων και τῆς Παναγίας ἐβγάζουν τάς ἀγίας εἰκόνας... και πλήθους λαοῦ ὅντος, ἐπ' ὅμινων βαστάζουσιν αὐτάς λαϊκοί και οἱ τυχόντες και τρέχουσιν ὡς παράφρονες...»). Μαθαίνομε ἔτσι ότι τόν 180 αἰώνα ἦταν γνωστές περιφορές εἰκόνων ἀπό θρησκόληπτους, πού εἶχαν κάποια ὄμοιότητα μέ τίς περιφορές τῶν ἀναστενάρικων εἰκόνων. Σαφή ὑπαινιγμό γιά 'Αναστενάρια ό Θεόφιλος δέν κάνει, είναι δμως πολύ πιθανόν ότι θά τά εἶχε ὑπ' ὅψη του, ὅπως παρατηρεῖ ό ἀρχαιολόγος Κ. Α. Ρωμαΐος.

Οι περισσότεροι πού ἀσχολήθηκαν μέ τό έθιμο δέχονται ότι τοῦτο συνιστᾶ παλαιά, προχριστιανική κληρονομία, τῆς όποιας οι φίλες ἀνάγονται στήν ὀργιαστική λατρεία τοῦ Διονύσου.

Χαρακτηριστική τής εὐρύτερης ἀποδοχῆς τής συνδέσεως 'Αναστεναρίων και Διονυσιασμοῦ είναι ή θέση τής 'Εκκλησίας ἔναντι τοῦ ἐθίμου. Τό 1947, ή Ιερά Σύνοδος τής 'Εκκλησίας τής Ελλάδος, ἀπαντώντας σέ σχετικό ἔγγραφο τοῦ Μητροπολίτη Σερρῶν, ἀν πρέπει νά ἐπιτρέπεται ή τέλεση τῶν Ἀναστεναρίων, ἀποφαίνεται ότι «τό ἐν λόγῳ ἔθιμον ὡς

Αναστενάρισσες σε στιγμές υψιστης οιστροπληξίας (Τά Αναστενάρια, εκδ. Sandoz, τεύχ. 4, 1974).

εἰδωλολατρικόν και ἀναγόμενον εἰς τάς ὁργιαστικάς ἔορτάς τοῦ Διονύσου, δέον νά καταργηθῇ, χρησιμοποιουμένων πάντων τῶν πνευματικῶν μέσων τῶν ὑπό τῆς Ἐκκλησίας διατεθειμένων» (βλ. Ἀρχ. Θρακ. Θησ. 19, δ.π., σ. 306-7). Εἶναι φανερό ὅτι στό ἔγγραφο αὐτό ἡ σημασία τοῦ ὄρου ὁργιαστικός παρατίθεται μέ τή σημερινή ὑστερογενή ἔννοια, ἐνώ ἡ λ. ὁργια στήν ἀρχική μορφή της σημαίνει μυστική λατρεία, μυστικές τελετές, και ἔχρησιμοποιεῖτο συνηθέστατα «ἐπί τῶν τελετῶν τοῦ Διονύσου μετά τῶν καθιερώσεων αὐτῶν και ἀγνισμῶν» (Λεξικό Liddell - Scott, λ. ὁργια).

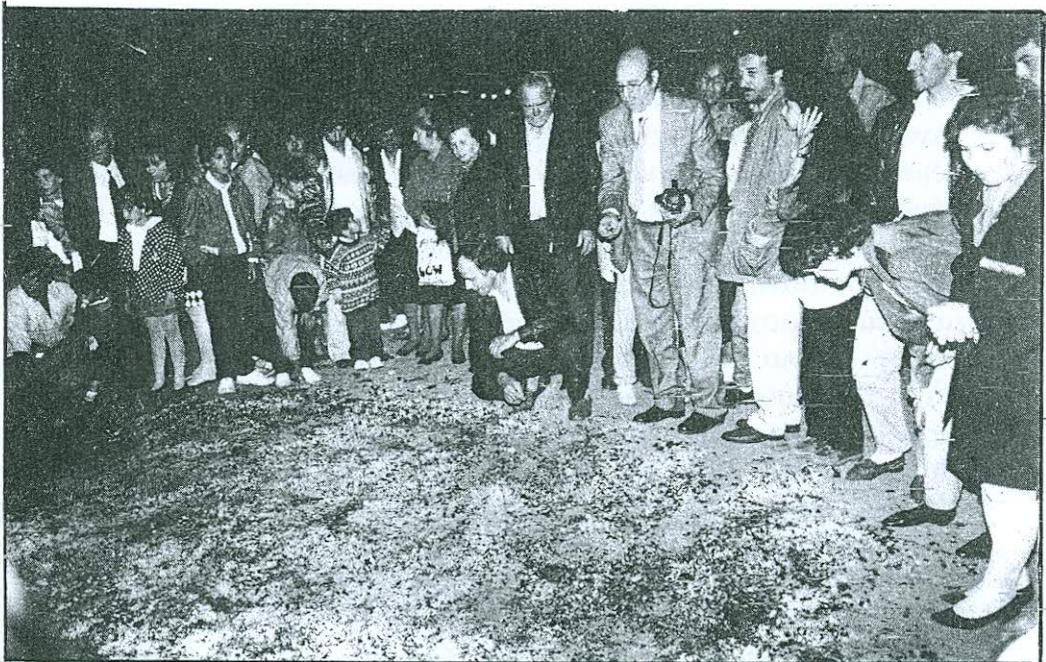
Από τά βασικότερα ἐπιχειρήματα γιά τή σύνδεση Ἀναστεναρίων και Διονυσιακῆς λατρείας εἶναι ὅτι κοιτίδα τῆς ἀρχαίας αὐτῆς λατρείας ὑπῆρξε ἀκριβῶς ἡ γύρω ἀπό τὸν Αἴμο χώρα, ὅπου και ἡ ἀρχική κοιτίδα τῶν Ἀναστεναρίων, και ἀκόμα ὅτι πρωταρχικό στοιχεῖο και τοῦ Διονυσιασμοῦ και τοῦ Ἀναστεναρισμοῦ ἀποτελεῖ ὁ ἐκστασιασμός τῶν πιστῶν.

Παράλληλα ὅμως μέ τήν ἀναγωγή τῶν Ἀναστεναρίων στὸν Διονυσιασμό, δέν παραβλέφθηκε ἡ ἅμεση σχέση τοῦ ἐθίμου μέ τή χριστιανική θρησκεία, ὅπως ἄλλωστε συμβαίνει γιά τά περισσότερα λατρευτικά ἔθιμα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ο ἀκαδημαϊκός, λαογράφος Κώστας Ρωμαίος π. χ., θεωρεῖ τά Ἀναστενάρια ως τό πιό χαρακτηριστικό στοιχεῖο στή φυσιογνωμία τῆς λαϊκῆς λατρείας τῆς Θράκης και τά περιγράφει ως «γιορτή πού ἔχει χριστιανική πρόσοψη και προχριστιανικό ἐσωτερικό, ἀφομοιωμένο ὅμως και ἀδιάσπαστο μέ τή χριστιανική πίστη».

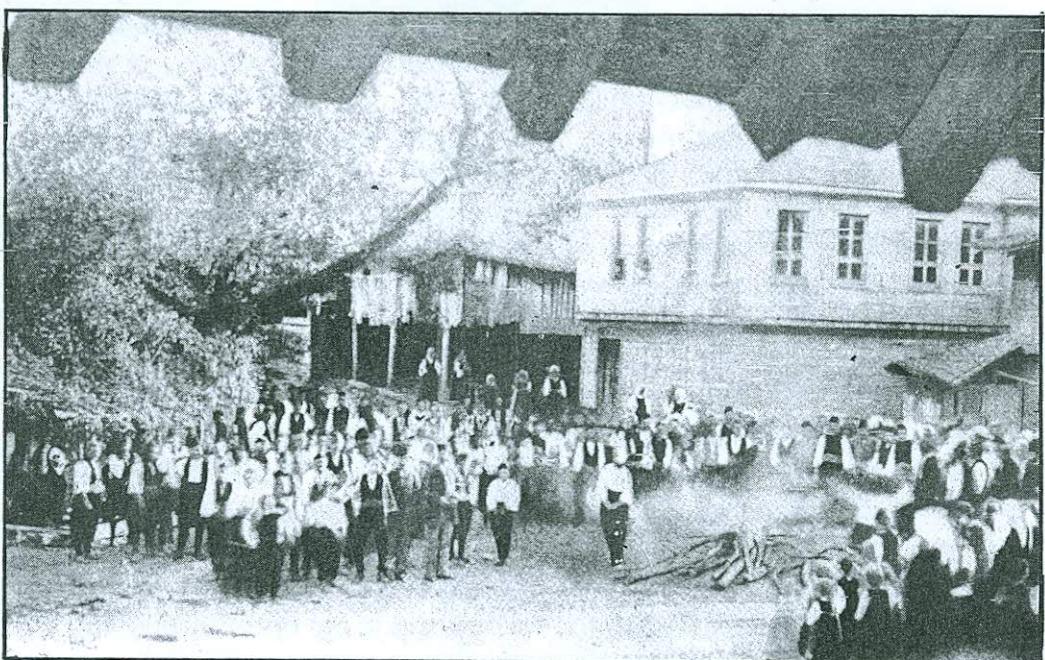
Τόν χριστιανικό χαρακτήρα τοῦ ἐθίμου εἶχε ἥδη ἐπισημάνει ὁ Χουρμουζιάδης, λέγοντας ὅτι «τά ὑπέρ τοῦ εὐεργέτου θεοῦ τῆς μυθολογίας τελούμενα ὁργια, πρός τιμήν τῶν πανσέπτων και ἵσπαστόλων βασιλέων, Κωνσταντίνου και Ἐλένης, καθιέρωσαν, μεταβαλόντες ταῦτα ἐπί τό χριστιανικώτερον».

Ο Κ. Α. Ρωμαίος, ἐξετάζοντας ιστορικά τά Ἀναστενάρια, ἀφού ἐπισημάνει τίς βαθύτατες ρίζες τοῦ ἐθίμου στήν Ἑλληνική ἀρχαιότητα, συμπεραίνει ὅτι ἡ «προσκόλληση τῶν Ἀναστενάρηδων στή φανατική και ἀποκλειστική λατρεία τῶν δύο ἀγίων (Κωνσταντίνου και Ἐλένης) εἶναι παλαιά και τό πρώτο φανέρωμά της σωστό εἶναι νά ξητηθεῖ στήν ἐποχή τοῦ μεγάλου ἐνθουσιασμοῦ τῶν χριστιανῶν γιά τόν προστάτη τους αὐτοκράτορα και τή φιλικώτατη γι' αὐτούς μητέρα του». Τοποθετεῖ δηλαδή τό ἐθιμο, ως συγκροτημένη μορφή λαϊκῆς λατρείας, γύρω στόν 5ο αἰώνα, ἐποχή πού ἀποδιδόταν ἀπό τούς χριστιανούς τῆς Κωνσταντινουπόλεως θεία λατρεία σέ ἄγαλμα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ως Ἡλίου, κατά προχριστιανική παράδοση πρός τούς αὐτοκράτορες.

Η ἐθνολόγος Κατερίνα Κακούρη, σέ εἰδική πραγματεία της, ἐξετάζει ἐπίσης τή διαμόρφωση τῆς τελετουργίας τῶν Ἀναστεναρίων πάνω σέ

Τά τσαλαπατμένα κάρβουνα μετά τήν πυροβασία, ἀντικείμενο περιεργείας τῶν θεατῶν (Άγια Έλένη, 23 Μαΐου 1992· φωτογρ.: Γ. Ν. Αίκατερινίδης).

«Τῶν Ἀναστεναρίων χορός ἐν Κωστί, χωρίῳ τῆς Θράκης». Φωτογραφία τοῦ 1890 πού βρέθηκε στήν Ἀγαθούπολη (Λαογραφία 20, ὅ.π., πίν ΙΣΤ').

παλαιότερες, άρχαίες, ένθουσιαστικές μορφές θρακομιχασιατικής διονυσιακής λατρείας, πού πήραν έπικαλυμμα χριστιανικό.

Ο ακαδημαϊκός Γ. Α. Μέγας, ό δοποιος ἀρχικά εἶχε ταχθεῖ μέ τή σύνδεση 'Αναστεναρίων και Διονυσιακής λατρείας, σέ νεώτερη ἐργασία του, βασιζόμενος σέ αὐτοφύια και στήν πλούσια ἐλληνική βιβλιογραφία ἐπί τοῦ θέματος, καθώς και σέ ἀντίστοιχα βουλγαρικά δημοσιεύματα, δέχεται τήν παραπάνω γνώμη τοῦ Ρωμαίου και τονίζει ἐπίσης ὅτι τά 'Αναστενάρια εἶναι ἔθιμο χριστιανικό, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχή πρέπει νά τοποθετηθεῖ στοὺς πρώτους μετά τό θάνατο τοῦ Μ. Κωνσταντίνου χρόνους.

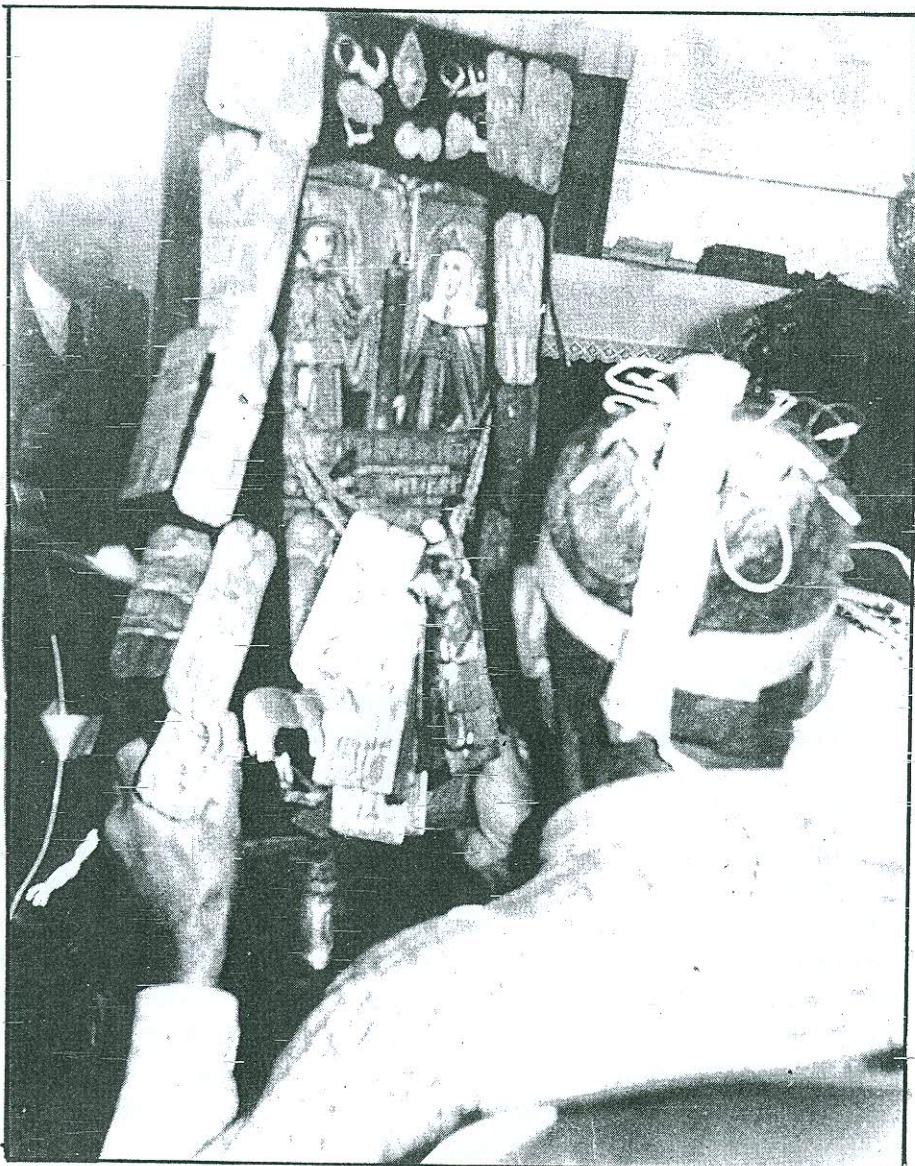
Τήν ἔννοια και τό χαρακτήρα τῶν 'Αναστεναρίων, γράφει ό Μέγας, θά κατανοήσουμε ἄν θυμηθοῦμε τό ρεῦμα τοῦ μυστικισμοῦ, τό γνωστό ώς «Ἡσυχία», πού ἐκδηλώθηκε κυρίως τόν 14ο αἰ. και συντάραξε τό Βυζάντιο. "Οπως ὁ Ἡσυχασμός, ἔτσι και ὁ ἐκστατικός 'Αναστεναρισμός εἶναι τό ἀτομικό θρησκευτικό συναίσθημα στήν ἀκρότατη μορφή του. Διαφέρουν κυρίως ὅτι ὁ Ἡσυχασμός εἶναι μοναχικός μυστικισμός πού ἀσκεῖται ἀτομικά, ἐνῷ τά 'Αναστενάρια κοινωνικός μυστικισμός μέ τέλεια ὁργάνωση. Γράφει χαρακτηριστικά:

«Ἐκ τῆς γενομένης ἐρεύνης κατέστη, ώς νομίζω, σαφές, ὅτι τά περί καταγωγῆς τῆς ἐκστατικῆς λατρείας τῶν 'Αναστεναρίων ἐκ τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου εἶναι ἐσφαλμένα. Τ' 'Αναστενάρια εἶναι μορφή χριστιανικοῦ καθαρῶς Μυστικισμοῦ, προελθοῦσα ἐκ τῆς λατρείας τοῦ ἀγίου Κωνσταντίνου. Οἱ ἀναστενάρηδες τῆς Θράκης εἶναι ἀνθρωποι τοῦ λαοῦ πού ἔχουν τήν δύναμιν τῶν ἀπλῶν ψυχῶν, τήν ἐκπασιν, τό χάρισμα νά ὑψώνωνται εἰς ἔνωσιν και μέθεξιν μετά τοῦ θείου. "Αν ἐκδηλώσεις τινές και στοιχεῖα τῆς ἐκστατικῆς των λατρείας συμβαίνει νά ἔχουν τήν ἀρχήν των εἰς τήν ἀρχαίαν θρησκείαν, τό πρᾶγμα δέν εἶναι παράδοξον.

Τά λατρευτικά ἔθιμα τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ κατά τό πλεῖστον εἶναι παλαιά, πολύ παλαιότερα τῶν χρόνων τοῦ Χριστοῦ και βασίζονται εἰς ἴδεας και παραστάσεις πού ἀνήκουν εἰς τό ὑπόστρωμα τῆς θρησκείας και εἶναι κατά τό πλεῖστον μαγικοῦ χαρακτῆρος. Πολλά ἐξ αὐτῶν εἶναι ἀρχαίας ἐλληνικῆς καταγωγῆς, ἐπιμαρτυροῦντα τήν ἀδιάσπαστον συνέχειαν τοῦ ἔθνικοῦ μας βίου, ώς εἶναι ἡ προσφορά ἀνθέων και καρπῶν και μάλιστα τῶν ἀπαρχῶν εἰς τήν Παναγίαν και τούς ἀγίους, τά ἀναθήματα εἰς τάς εἰκόνας, αἱ ἐγκοιμήσεις εἰς τάς ἐκκλησίας, οἱ Ἀδώνιδος κῆποι τῶν Σερρῶν, ἡ περιφορά περί τήν κολυμβήθραν και τόσαι ἄλλαι πράξεις και τύποι τῆς χριστιανικῆς τελετουργίας.

"Ενας λαός ιστορικός, οίος ό ἐλληνικός, ἐπόμενον ἦτο και ὑπό τό καθεοτώς τῆς νέας θρησκείας νά διατηρήσῃ εἰς τήν τελετουργίαν μορφάς τῆς ἀρχαίας, προσδίδων εἰς αὐτάς νόημα χριστιανικόν (...).

Η ἀπαγόρευσις τῆς ἐκστατικῆς λατρείας τοῦ ἀγίου Κωνσταντίνου και ὁ διωγμός ἀντιβαίνει εἰς τό πνεῦμα τῆς ἀνοχῆς και τῆς ἀγάπης πού

Αναστενάρης μέ ϊλεκτρόδια στό κεφάλι (και τό στήθος). Συνεργεῖο τηλεμετρίας κατέγραφε άσυρμάτως τίς άντιδράσεις τοῦ όργανισμοῦ στίς διάφορες φάσεις τῆς πολύωρης δοκιμασίας τῶν τελεστῶν. Σκοπός τῶν εἰδικῶν ἐπιστημόνων (ἰατρῶν κλπ.) είναι ή μελέτη καὶ ἀποκρυπτογράφηση τοῦ μηχανισμοῦ τῆς ἀναλγησίας καὶ ή ἐφαρμογή του στήν καθημερινή πρακτική (Λαγκαδάς, νύκτα παραμονῆς μέσα στό κονάκι, 20 Μαΐου 1976· φωτογρ.: Γ. Ν. Αικατερινίδης).

έκηρχεν ό διρυτής τῆς χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, ἀντίκειται εἰς τό πνεῦμα τῆς ἀνεξιθρησκείας πού διέπει τήν ἐλληνικήν κοινωνίαν και Πολιτείαν».

Πρέπει έδω νά σημειωθεῖ ότι ύπαρχουν μαρτυρίες, πού συνδέουν τά 'Αναστενάρια και μέ αλλες έορτές, ἔκτος τῆς έορτῆς πρός τιμήν τῶν ισαποστόλων Ἀγίων. Είναι δημως προφανές ότι στίς περιπτώσεις αὐτές ἐπρόκειτο γιά ἐπέκταση και σέ αλλους Ἀγίους τῶν ἐκδηλώσεων πρός τιμήν τῶν ἀγίων Κωνσταντίνου και Ἐλένης. Σήμερα περιοισιμένη πυροβασία, στό σπίτι τοῦ Ἀρχιαναστενάρη, γίνεται και στίς 18 Ιανουαρίου, τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου, ήμέρα πού ἀγοράζεται τό ζωό γιά τή θυσία τῆς 21ης Μαΐου. Επομένως και ἡ ἀναστενάρικη αὐτή ἐκδήλωση σχετίζεται μέ τόν ἄγιο Κωνσταντίνο.

Τό φαινόμενο τῆς ἀκαίας και ἀναληγησίας τῶν πυροβατῶν 'Αναστενάρηδων ἔχει προκαλέσει και ἔξακολουθεῖ νά προκαλεῖ πολλές συζητήσεις και νά ἀποτελεῖ ἀντικείμενο εἰδικῶν παραπηρήσεων και ἐρευνῶν.

"Οπως ἔχει ἐπισημανθεῖ, πυροβασία είναι γνωστή και σέ πολλά μέρη ἔκτος Ἑλλάδος, στήν Ινδία, τήν Ηολυνησία, τήν Κεϋλάνη, τή Β. Αύστραλία κ.ά. Περιπτώσεις ἐπίσης πυροβασίας ἀναφέρονται και ἀπό τήν ἀρχαιότητα. Ο Στράβων π. χ. στά Γεωγραφικά του (12, 537, 7) κάνει λόγο γιά ίερό τῆς Ἀρτέμιδος στά Καστάβαλα τῆς Καππαδοκίας, «ὅπου φασί τάς ίερείας γυμνοῖς τοῖς ποσί δι' ἀνθρακιᾶς βαδίζειν ἀπαθεῖς».

Μέχρι σήμερα δέν ἔχει δοθεῖ μιά γενικά πειστική ἔξηγηση γιά τό φαινόμενο αὐτό τῆς ἀκαίας και ἀναληγησίας. Οι ἴδιοι οι 'Αναστενάρηδες συνδέουν τό φαινόμενο μέ μιά αἰτιολογική παράδοση, ή ὅποια ἐρμηνεύει και τά συχνά ἐπιφωνήματά τους στίς ὥρες τῆς πυροβασίας και τοῦ ἄλλου ἐκστασιασμοῦ τους. Διηγοῦνται, συγκεκριμένα, ότι κάποτε ἐκδηλώθηκε πυρκαϊά σέ ὥρα λειτουργίας στήν ἐκκλησία τοῦ ἀγίου Κωνσταντίνου, μέ ἀποτέλεσμα νά ἔξέλθει τό ἐκκλησίασμα πανικόβλητο ἀπό τό ναό. Οι πιστοί δημως ἔσπευσαν νά μποῦν πάλι στή φλεγόμενη ἐκκλησία, γιά νά σώσουν τίς εἰκόνες, πού ἀναστέναζαν και ζητοῦσαν βοήθεια. Ή διάσωση πραγματοποιήθηκε χωρίς κανείς νά βλαφθεῖ ἀπό τίς φλόγες, σέ ἀνάμνηση δέ τοῦ θαύματος αὐτοῦ καθιερώθηκε ἀπό τότε ἡ πυροβασία.

Κοινή βασική διαπίστωση είναι ότι ἡ ἀκαία τῶν πυροβατῶν δέν είναι τέχνασμα ἡ ἀπάτη. Οι 'Αναστενάρηδες πυροβατοῦν μέ γυμνά πόδια, χωρίς τά πέλματά τους νά παρουσιάζουν ἵχνη ἀπό ἐγκαύματα. Ἀποκλείεται, ἔξ αλλου, ἡ ἐκδοχή τῆς δημαδικῆς ὑποβολῆς τῶν θεατῶν, ἐφ' ὅσον τό φαινόμενο κινηματογραφεῖται και φωτογραφεῖται.

Σύμφωνα μέ μιάν ἄποψη, βασική αἰτία τῆς ἀκαίας και ἀναληγησίας τῶν 'Αναστενάρηδων πυροβατῶν είναι ἡ ἐκστασή τους, ἀπό αὐθυποβολή ἡ ἐτερούποβολή.

Μέ τήν ἐπίδραση δηλαδή τοῦ ἥχου ἀπό τή λύρα καὶ τό τύμπανο, τῶν θυμιάσεων καὶ τῆς ὅλης κατανυκτικῆς ἀτιμόσφαιρας κατά τήν πολύχρονη προετοιμασία, κυρίως ὅμως μέ τή δύναμη τῆς πίστης, οἱ Ἀναστενάρηδες αὐτοσυγκεντρώνονται, ὑφίστανται βαθμαία ἐλάττωση τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς συνειδήσεως καὶ πέφτουν σέ ἔκσταση, πού κορυφώνεται μέ τό ἀντίκρισμα τῆς φωτιᾶς. Δημιουργοῦνται ἔτσι στόν ὁργανισμό τους μεταβολές τῶν φυσιολογικῶν λειτουργιῶν, μέ ἀποτέλεσμα οἱ βιολογικές καὶ φυσικοχημικές ἀντιδράσεις νά γίνονται πλέον ὑπό νέες συνθῆκες, πού δόηγοῦν σέ διαφορετικά λειτουργικά ἀποτελέσματα.

Κατά μιάν ἄλλη ἀποψή, ή ἀκαΐα θά πρέπει νά ἀποδοθεῖ σέ ὑπερβολική ἐφίδρωση τῶν ποδιῶν κατά τήν πυροβασία. Ό iδρωτας μέ τά ἄλατα πού περιέχει συγκρατεῖ νερό, τό ὅποιο ἔξατμίζεται στή φωτιά καὶ δημιουργεῖ μονωτικό προστατευτικό στρῶμα ἀτμού γύρω ἀπό τό δέρμα.

Ἡ ἀποψη αὐτή ἐνισχύεται ἀπό τήν παρατηρούμενη πραγματικά ὑπερβολική ἐφίδρωση τῶν Ἀναστενάρηδων πρίν πυροβατήσουν, ή ὅποια τούς δημιουργεῖ αἴσθημα μεγάλης δίψας. Οἱ ἴδιοι πιστεύουν ὅτι τίς ὠρες τῆς δοκιμασίας τους βλέπουν τήν ἀγία Ἐλένη νά ωρίχνει νερό πάνω στήν ἀνθρακιά καὶ νά τούς δροσίζει. Ἡ ὑπεριδρώση γίνεται πιό ἀποτελεσματική μέ τήν ταχύτητα κατά τό πυροβάδισμα. Ἔτσι τό θεομικό ἐρέθισμα δέν προλαβαίνει νά δημιουργήσει ἔγκαυμα.

Παρεμφερεῖς μέ τίς παραπάνω εἶναι καὶ οἱ λοιπές ἐρμηνεῖες πού ἔχουν διατυπωθεῖ. Ὅλες πάντως οἱ παρατηρήσεις καὶ ἔρευνες ὀδηγοῦν στό συμπέρασμα ὅτι οἱ Ἀναστενάρηδες πρέπει νά ἀντιμετωπισθοῦν ώς ἄτομα ἀπολύτως φυσιολογικά, ή δέ ἀκαΐα καὶ ἀναλγησία τους νά ἐρμηνευθεῖ ὀρθολογικά, ώς πολυδιάστατο φαινόμενο πού παράγεται σύμφωνα μέ γνωστούς νευροφυσιολογικούς καὶ ψυχολογικούς νόμους.

Ἡ πυροβασία ὅμως ἀποτελεῖ ἔνα μόνο μέρος, ἀναμφισβήτητα τό πιό ἐντυπωσιακό, τῆς ὅλης τελετουργικῆς διαδικασίας. Τά Ἀναστενάρια, ώς ἔθιμο, παρουσιάζουν εὐρύτερο καὶ διαρκῶς ἀνανεούμενο ἐνδιαφέρον, καθώς ή ἐπιτόπια ἔρευνα καὶ ή αὐτοψία ἀποκαλύπτουν κάθε χρόνο νέες, περισσότερο η λιγότερο ἀξιόλογες, λεπτομέρειες.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αἰκατερινίδης Γεώργ. Ν., Νεοελληνικές αίματηρές θυσίες. Ἀθῆναι 1979 (Διδακτορική διατριβή).

- Ἀναστενάρια. Ἐγκυκλοπαίδεια «Πάπυρος - Λαρούς - Μπριτάνικα», τόμ. 9, σελ. 27-30 (1981).

Αἰκατερινίδης Γεώργ. Ν. - Κουρέτας Δ.: βλ. Κουρέτας Δ. - Αἰκατερινίδης Γεώργ. Ν.

Βέης Ν., Τά Ἀναστενάρια κατά τούς μέσους αιώνας. Βυζαντίς 1 (1909), σελ. 48-50.

Βλαστός Μ., Πιθανή ἐπιστημονική ἐρμηνεία τῶν φαινομένων τῆς πυροβασίας - ἀκαίας. Ἀρχ. Θρακ. Θησ. (= Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ Θησαυροῦ) 18 (1953), σελ. 321-331.

Γκιζέλης Γρηγ., Τά Ἀναστενάρια καὶ τά ἐρμηνευτικά τοὺς προβλήματα. Πρακτικά Γ' Συμποσίου Λαογραφίας τοῦ Βορειοελλαδικοῦ Χώρου. IMXA, Θεσσαλονίκη 1979, σελ. 171-183.

Danforth L.M., The Anastenaria: A Study in Ritual Therapy. Princeton University, 1978, Ph. D. Dissertation.

- Firewalking and Religious Healing: The Anastenaria of Greece and the American Firewalking Movement. Princeton: Princeton University Press, 1989.

Δέδε Μαρία, Τά Ἀναστενάρια. Ψυχολογική καὶ κοινωνιολογική θεώρηση. Θρακικά 46 (1972-73), σελ. 23-178.

- Ἐρμηνευτικές δυσχέρειες στό Ἀναστενάρι. Σερραϊκά Χρονικά 8 (1979), σελ. 207 - 230.
- Σκέψεις γιά τό Ἀναστενάρι ἀπό ἔρευνα στήν Ἀνατολική Ρωμυλία. Πρακτικά Δ' Συμποσίου Λαογραφίας Βορειοελλαδικοῦ Χώρου. IMXA, Θεσσαλονίκη 1983, σελ. 205-223.

Εὐαγγέλου Ιάσων, Πυροβασία καὶ Ἀναστενάρηδες. Οἱ βασικές ἐπιστημονικές ἐρμηνείες. Ἀθῆναι 1978³.

Καβακόπουλος Παντελῆς, Τά Ἀναστενάρια καὶ ἡ μουσική των. Ἀρχ. Θρακ. Θησ. 19 (1954), σελ. 340-345.

Κακούρη Κατερίνα, Διονυσιακά. Ἐκ τῆς σημερινῆς λατρείας τῶν Θρακῶν. Ἀθῆναι 1963. (Καὶ ἀγγλιστί: Dionysiaka. Aspects of the popular Thracian religion of to-day. Athens 1965).

Κουρέτας Δ., Τά Ἀναστενάρια. Ψυχοφυσιολογική ἐρμηνεία. Ιατρικά Χρονικά, τόμ. 9, τεύχ. 79 (Ιούλιος 1969), σελ. 614-620.

Κουρέτας Δ. - Αἰκατερινίδης Γεώργ. Ν., Τά Ἀναστενάρια. "Εκδοση Sandoz, τεύχη 4, Ἀθῆναι 1974.

- Κουσιάδης Γ. Α., Τ' Ἀναστενάρια καὶ οἱ χοροὶ τῶν. Ἀρχ. Θρακ. Θησ. 21 (1956), σελ. 279 - 281.
- Κρανιδιώτης Π., Τά Ἀναστενάρια ὡς ψυχοσωματικόν φαινόμενον. Ἀρχ. Θρακ. Θησ. 21 (1956), σελ. 249-278.
- Κωνσταντινίδης Κ., Ψυχολογικαὶ καὶ ψυχοπαθολογικαὶ παρατηρήσεις εἰς τὴν πνοιβασίαν τῶν Ἀναστενάρηδων καὶ ή πιθανή ἐξήγησις τοῦ φαινούμενου τῆς ἀκαίας. Ἀρχ. Θρακ. Θησ. 18 (1953), σελ. 167-173.
- Μέγας Γ.Α., Ἀναστενάρια καὶ ἔθιμα τῆς Τυρινῆς Δευτέρας. Λαογραφία 19 (1960), σελ. 472-534.
- Τά Ἀναστενάρια τοῦ 1962 εἰς τὴν Ἀγίαν Ἐλένην τῶν Σερρῶν. Λαογραφία 20 (1962), σελ. 552-557 + πίν. ΙΣΤ'.
 - Ἡ ἔννοια καὶ ὁ χαρακτήρας τῶν Ἀναστεναρίων. Λαογραφία 29 (1974), σελ. 3-18.
- Παπαχριστοδούλου Πολύδ., Τ' Ἀναστενάρια. Ἀρχ. Θρακ. Θησ. 15 (1950), σελ. 265-332, τόμ. 18 (1953), σελ. 131-178 (κ.ἄ. τοῦ Ἀρχείου).
- Puchner W., Beiträge zum thrakischen Feuerlauf (Anastenaria /Nestinari) und zur thrakischen Karnevalsszene (Kalogeros /Kuker /Köpek -Bey). Anmerkungen zur Forschungsgeschichte und analytische Bibliographie. Zeitschrift für Balkanologie XVII/1 (Berlin 1981), σελ. 47 - 75.
- Ρωμαῖος Κ.Α., Λαϊκές λατρείες τῆς Θράκης. Ἀρχ. Θρακ. Θησ. 11 (1944-45), σελ. 1-130 (= C. A. Romaios, Cultes populaires de la Thrace. Athènes 1949, ἔκδοση Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν).
- Ρωμαῖος Κώστας, Ἀναστενάρια: Ἡ μουσική, τὸ «ἐγκάλεσμα», ὁ χορός. Ἀρχ. Θρακ. Θησ. 19 (1954), σελ. 316-326.
- Τανάγρας Ἀγγ., Τό πνοιβάδισμα τῶν Βραχμάνων εἰς τὸν Αἴμον. Τά Ἀναστενάρια, ἐλληνικόν ἔθμον. Εἶναι δυνατή ἡ ἀναβίωσίς του; Ψυχικαὶ Ἐρευναὶ 16 (1940), σελ. 67-74.
- Τά Ἀναστενάρια. Ψυχικαὶ Ἐρευναὶ 16 (1940), σελ. 114-123, 131-137.
- Χατζηνικολάου Ἀννα, Οἱ εἰκόνες τῶν Ἀναστενάρηδων. Ἀρχ. Θρακ. Θησ. 19 (1954), σελ. 327-331.
- Χουρμουζιάδης Ἀ., Περὶ τῶν Ἀναστεναρίων καὶ ἄλλων τινῶν παραδόξων ἔθμων καὶ προλήψεων. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1873 (ἀνατύπωση: Ἀρχ. Θρακ. Θησ. 26, 1961, σελ. 143-166).

SUMMARY

«Anastenaria»: Myth and Reality

by George Aikaterinidis, Ph. D.

One of the best known and most interesting customs of the Greek area is the «Anastenaria», which is performed in honour of the saints Constantine and Helen on the 21st May.

In earlier times it took place in northeastern Thrace, mostly in the village of Costi. After the year 1923, though, with the exchange of population, according to the Treaty of Lausanne, this custom has been transferred to Macedonia, in northern Greece, by the Thracian refugees. The «Anastenaria» is still performed, mainly in the town of Langadas, near Thessaloniki, and in the village of St. Helen, near Serres, attracting every year the attention of qualified scientists, reporters, T.V. and many greek and foreign on-lookers.

This custom is performed within three days (21-23 May). The ritual includes ecstatic dances, a procession of icons, a sacrifice of an animal, as was performed in the antiquity, a sanctification ritual and finally the «pyrovassia», which means the treading on burning charcoal. This last element is the most impressive of the whole ritual, because the Anastenarides, the special performers, dance bare - footed on burning charcoal without being scorched and without the slightest feeling of pain.

Closely related to this ritual are the specific icons with the images of St. Constantine and St. Helen. These icons are a precious hereditary treasure and the «Anastenarides» hold on to them very often during their initiation into the religious mysteries, gathering strength from them.

Of primary importance, too, are their «anastenarika» musical instruments, namely a three - stringed Thracian lyra, a huge drum called «daouli» and in earlier times a «gaida» which is a wind instrument, similar to the Scottish bag-pipe.

On the custom of the «Anastenaria» and its origin many and various views have been expressed. According to these, the «Anastenaria» is regarded as a remnant of the ancient Greek rituals which took place in worship of god Dionysos, because Thrace was originally the cradle of this particular worship, as mentioned above. Furthermore, because of the fact that the ecstasy is a common place for both the «Anastenaria» and the Dionysos worship.

At the same time, though, christian elements are being projected in the «Anastenaria», as it so happens in most of the Greek religious folk customs.

The performers of the «Anastenaria» strongly believe that this custom of theirs is being performed to achieve a fruitful production from their fields and their flock, as well as good health for themselves. Therefore, it is being performed year after year, continuously and fervently attached to their ancestor tradition.

Many views have also been expressed to elucidate the extraordinary phenomenon of these performers, which are not scorched nor bear any pain during the «pyrovassia». It is believed that this is due to the ecstasy of the performers or to their autosuggestion or heterosuggestion with the aid of the music, especially the deep beats of the drum, together with the incensing, the dances e.t.c. On the other hand, others believe that the perspiration of the performers' feet prevents them from being scorched. However, no point of view has been accepted by researchers as a whole.

To summon up: all observations and research conclude that the «Anasterarides» must be regarded as absolutely normal people. Their lack of pain and scorch should both be interpreted as a many dimensional phenomenon, which is being produced according to the rules of neurophysiology and psychology.